

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЛУЧЕЧКО Роман Іванович

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ
СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ ДО ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

13.00.01 - теорія і історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ - 1994

00777899 (4)

АВ 30.903

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Наукові керівники - кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ТИМЕНКО Микола Петрович,

Офіційні опоненти - дійсний член АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор ТХОРЖЕВСЬКИЙ Дмитро Олександрович,
кандидат педагогічних наук
ВОЛЛОЦУК Іван Степанович.

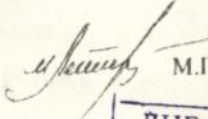
Провідна установа - Тернопільський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "28" жовтня 1994 р. о 14 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН
України (252001, м.Київ, вул.Трьохсвятительська, 8).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розісланий "___" _____ 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради -

 М.П.Легкий.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

АКТУАЛЬНІСТЬ дослідження. Підготовка підростаючого покоління до майбутньої трудової діяльності є одним із важливих завдань загальноосвітньої школи. Система трудової підготовки учнів загальноосвітньої школи, що склалася в останні десятиріччя, вже не дає бажаних результатів. У ній недостатньо враховуються соціально-економічні зміни, які відбуваються сьогодні в народному господарстві, та потреби підготовки кваліфікованих сільськогосподарських працівників. А вони характеризуються тенденціями, які відображають зміну умов і технології праці сільськогосподарських працівників, зростання питомої ваги творчих компонентів виробничої та комерційної ініціативи в загальному обсязі трудових обов'язків та операцій. Це зумовлює необхідність корегування мети і завдань формування готовності підростаючого покоління до майбутньої трудової діяльності, впливає на зміст, структуру і методику такої підготовки. У свою чергу, успішне вирішення цих проблем можливе при забезпеченні належних організаційно-педагогічних умов, удосконаленні шляхів підготовки сільських школярів до праці в умовах ринкової економіки.

Проблемі формування готовності до трудової діяльності випускників загальноосвітньої школи в педагогічній науці присвячено чимало праць. Адже школа, окрім загальноосвітніх знань, покликана забезпечувати своїх вихованців певним обсягом знань технології трудових і виробничих процесів, конкретних умінь, формувати у них готовність до майбутньої трудової діяльності. Саме тому, модернізуючи зміст, структуру і методику та адаптуючи педагогічні шляхи формування готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності в умовах ринкової економіки, ми творчо застосуємо надбання педагогічної теорії і практики минулого та сучасного передового досвіду.

У працях М.О.Данилова і М.М.Скаткіна глибоко досліджені проблеми

функціонування спеціальних педагогічних систем, які можуть забезпечити ефективне формування у випускників загальноосвітніх шкіл готовності до трудової діяльності. Розв'язанню окремих питань цієї проблеми присвячені праці А.А.Васильєва, М.А.Жиділева, Є.Г.Костяшкіна, В.С.Лєдньова, Н.А.Томіна, С.А.Шапоринського.

У своєму дослідженні ми спиралися на розроблені науково-педагогічні підходи до створення дидактичних систем трудового навчання, викладені в працях В.М.Мадзігона, В.О.Полякова, Д.А.Сметаніна, Д.О.Тхоржевського.

У розробці форм і методів залучення сільських школярів до суспільно-корисної праці значну цінність для розвитку педагогічної теорії і практики мають результати досліджень П.Р.Атутова, Г.Є.Лєвченка і Н.А.Калініченко.

Окремі результати, отримані вище названими авторами, були взяті за основу при розробці структури і змісту готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в нових соціально-економічних умовах, а також були використані при модернізації шляхів формування у старшокласників сільської школи готовності до праці в умовах ринкової економіки.

Разом з тим, ряд важливих для педагогічної теорії і практики питань цієї проблеми залишаються нерозв'язаними. Зокрема, проблема формування готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин не має належного концептуального обґрунтування, потребують спеціального дослідження питання змісту готовності до праці в нових економічних умовах та організаційно-педагогічних шляхів ефективного її формування у сільських старшокласників. Усе це і зумовило вибір теми дослідження "Формування готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності в умовах ринкових відносин". Його необхідність викликана також потребою практики діяльності загальноосвітніх шкіл.

ОБ'ЄКТ дослідження - процес трудової підготовки старшокласників сільської школи до праці в нових економічних умовах розвитку сільськогосподарського виробництва.

ПРЕДМЕТ дослідження - шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки.

МЕТА дослідження: теоретично обґрунтувати зміст та структуру готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкової економіки, експериментально перевірити ефективність сукупності шляхів її формування в процесі навчальної трудової діяльності.

ЗАВДАННЯ дослідження:

- вивчити стан досліджуваної проблеми в теорії і практиці роботи сільської загальноосвітньої школи;
- дати нове тлумачення та модернізувати зміст, структуру і методику формування готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки;
- розробити умови впровадження результатів дослідження з практику роботи загальноосвітніх сільських шкіл. Узагальнити результати наукового дослідження.

Відповідно об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження було сформульовано **ГПОТЕЗУ** - формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки здійснюється більш ефективно, якщо:

- теоретична підготовка учнів поєднується з практичним використанням отриманих знань у процесі продуктивної праці з елементами підприємницької діяльності;

- навчально-трудова діяльність та продуктивна праця учнів максимально моделює реальні трудові процеси і виробничі відносини, які їх супроводжують (умови фермерського господарювання, підприємницької діяльності тощо).

ТЕОРЕТИЧНОЮ ОСНОВОЮ дослідження є концептуальні положення про різносторонній розвиток особистості в процесі навчально-трудової діяльності: ідеї про взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємозумовленість соціально-економічних і педагогічних явищ та необхідність їх врахування в конкретних історичних умовах.

Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези дослідження нами застосовувався комплекс теоретичних і емпіричних **МЕТОДІВ**: теоретичний аналіз і синтез; педагогічні спостереження; бесіди; вивчення та узагальнення досвіду роботи окремих учителів та педагогічних колективів; анкетування та інтерв'ювання; експертна оцінка; моделювання прогнозованих результатів. Провідним методом дослідження був педагогічний експеримент.

ОБГРУНТОВАНІСТЬ І ВІРОГІДНІСТЬ результатів дослідження забезпечується опорою на сучасні досягнення теорії педагогіки і психології; науковою логікою, мотивованістю вихідних позицій і застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету і завданням, якісною і кількісною обробкою експериментальних даних.

НАУКОВА НОВИЗНА дослідження визначається розкриттям сутності готовності старшокласників до праці в сучасному сільськогосподарському виробництві в умовах ринкових економічних відносин, розробкою відповідних структурних компонентів та рівнів сформованості готовності як інтегральної якості особистості, що характеризується комплексом показників і критеріїв морального, інтелектуального та практичного характеру.

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ дослідження полягає в уточненні змісту поняття готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкової економіки, теоретичному обґрунтуванні педагогічних шляхів

формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкових відносин та експериментальній перевірці ефективності засобів їх реалізації на практиці.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій з питань формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин. Результати проведеного дослідження використані при підготовці науково-методичних матеріалів для вчителів сільських загальноосвітніх шкіл.

Матеріали дослідження можуть бути використані при вдосконаленні навчальних планів і програм загальноосвітньої школи, для підготовки дидактичних і методичних посібників для учителів трудового навчання, учнів, батьків, в післядипломній освіті педагогічних працівників.

АПРОБАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ дослідження. Окремі результати проведеного дослідження обговорювались на засіданнях лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інститут педагогіки АПН України; матеріали дослідження були використані у виступах на серпневих та січневих конференціях учителів Дрогобицького району Львівської області, звітній науково-практичній конференції Дрогобицького педагогічного інституту (1993 р.); науково-практичній конференції у Львівському ОГУКВ (1991 р.), міжвузівській нараді-семінарі МО України (Кривий Ріг, 1992 р.), двох науково-практичних конференціях (м.Рівне, 1993 р.).

Дослідно-експериментальна робота проводилась поетапно протягом 1986–1994 років.

На першому етапі (1986–1987 рр.) здійснювався вибір та обґрунтування актуальності проблеми, визначалися вихідні положення й теоретичні підходи до розробки сутності та методики формування готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності у сучасному сільськогосподарському виробництві.

Другий етап (1988-1990 рр.) був присвячений вивченню літературних джерел з проблем дослідження; проведенню констатуючих зрізів, аналізу їх результатів та пошуку ефективних шляхів формування готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності в умовах ринкових відносин.

На третьому етапі (1991-1994 рр.) здійснено формуючий експеримент, узагальнено і оформлено результати проведеного дослідження.

Результати проведеного дослідження (організаційно-педагогічні шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки) впроваджені в практику навчально-трудова діяльності учнів Лішнянської, Меденицької сільських середніх шкіл Дрогобицького району та Гірської середньої школи Миколаївського району Львівської області.

На захист виносяться такі положення:

1. Уточнені зміст, структура і методика формування готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкової економіки, відображають складний інтегративний процес педагогічної науки, шкільної практики та соціально-виробничої адаптації молодого покоління до нових умов праці.

2. Науково обґрунтовані педагогічні шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкових відносин забезпечують інтенсивне освоєння учнями соціальної дійсності і професійного самоутвердження в ній.

3. Реалізація шляхів формування у старшокласників сільської школи готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки ефективно здійснюється за допомогою таких компонентів методичної системи як залучення учнів до розв'язання техніко-економічних проблем місцевого господарства, психолого-педагогічний тренінг творчого потенціалу учнів, ділові ігри підприємницького характеру, практичне ознайомлення учнів з масови-

ми сільськогосподарськими професіями, матеріально-моральне заохочення їхньої підприємницької ініціативи.

СТРУКТУРА дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури й додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обгрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання, сформульовано гіпотезу, розкриті наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи. Названо методи дослідження, дано характеристику вірогідності його результатів, наведено приклади апробації його результатів, викладені основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Соціально-педагогічні проблеми підготовки сільських школярів до праці в нових структурах сільськогосподарського виробництва" розкриваються соціально-економічні та психолого-педагогічні аспекти проблеми формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкових економічних відносин, проводиться аналіз практики роботи сільських загальноосвітніх шкіл з цього питання.

У другому розділі "Дослідно-експериментальна перевірка ефективності шляхів формування у сільських школярів готовності до трудової діяльності в умовах ринкових відносин" описується організація і методика експериментального дослідження, обгрунтовуються шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкових економічних відносин, наводяться дані експериментальної перевірки, робляться узагальнюючі висновки.

Характерними ознаками економічної системи, яка впроваджується в народному господарстві України, є максимальна свобода суб'єктів еко-

номічної діяльності, повна їх відповідальність за результати господарської діяльності, конкуренція товаровиробників та співіснування ринкового і планового секторів економіки. Аналіз результатів економічної реформи, що проводиться в країні, свідчить, що в майбутньому частина колгоспів залишається, на базі інших утворюватимуться асоціації селянських господарств, акціонерні товариства, виробничі кооперативи з долевою формою власності та особисті селянські господарства.

Багатоукданість аграрного сектора промисловості обумовлює появу складної системи виробничих відносин, що виникають між товаровиробниками і споживачами.

Науково-технічна революція, яка все ширше і глибше проникає в народне господарство країни, кардинально міняє професійну структуру працівників аграрного сектора економіки. Як наслідок, в сільському господарстві сьогодні є чотири групи працівників: механізатори, кваліфіковані спеціалісти немеханізованої праці, інженерно-технічні кадри, недипломовані працівники. Зміни, що відбуваються в професійній кваліфікації працівників сільськогосподарського виробництва, свідчать про загальне ускладнення виробничих функцій, про все більше поєднання розумової та фізичної праці сільськогосподарськими виробниками.

Разом з тим, сільськогосподарське виробництво не мислиться і сьогодні без ручної праці. Ручна праця не завжди є привабливою і легкою, але сьогодні і в найближчому майбутньому без неї не обійтись.

До цього слід додати й те, що селу як сьогодні, так і в майбутньому будуть потрібні не тільки добре підготовлені вузько професійні спеціалісти, а й спеціалісти широкого профілю - фермери.

Економічний аспект формування у сільських школярів готовності до трудової діяльності передбачає також врахування демографічної структури трудових ресурсів, які залучаються до сільськогосподарського виробництва:

Соціальний аспект розв'язання проблеми формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкових відносин зумовлює виникнення мотивів суспільного престижу різних професій, а також ціннісних орієнтацій, соціальних і моральних факторів, які сприяють закріпленню кадрів.

Основою формування у старшокласників сільської школи готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкових відносин є загальні педагогічні закономірності виховання і розвитку особистості.

Особистість формується в процесі діяльності, бо саме за цих умов людина задовільняє свої матеріальні і духовні потреби: реалізує свої здібності, творить і піднімає соціальний престиж.

У дослідженні проблеми готовності сільських старшокласників до трудової діяльності нами використано теоретичні положення, розроблені Х.Й.Лийметсом та іншими вченими про значення колективних форм організації і діяльності учнів. Тільки в колективі особистість реалізує себе як індивід і усвідомлює свою суспільну сутність.

Розробляючи шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкових відносин, ми виходили з того, що для досягнення позитивних результатів потрібно впливати на всю структуру особистості учня, правильно організуючи навчальну, трудову і громадську його діяльність.

Готовність до трудової діяльності - це, перш за все, позитивне ставлення до неї. Відомий вчений-психолог С.Л.Рубінштейн, вважає, що готовність до праці - це пропорційний розвиток її розумової,вольової і емоційної компонент; готовність до трудової діяльності це, поряд з першим, уміння застосувати набуті знання на практиці, уміння застосовувати їх в нових виробничих ситуаціях, це прагнення усвідомити сутність трудового процесу і на цій основі внести в нього раціональні зміни.

Готовність до трудової діяльності в умовах ринкової економіки - це глибоке усвідомлення того факту, що, переслідуючи власні економічні інтереси і задовільняючи їх чесним шляхом, підприємець робить добру послугу усім членам суспільства, примножуючи загальне державне багатство; це неупинна виробнича і комерційна ініціатива, мужність кинути виклик сильним і авторитетним в процесі конкурентного змагання з ними, здатність взяти на себе усю відповідальність за отримані результати підприємницької діяльності, широкий кругозір і глибока спеціальна підготовка.

Ефективність роботи сільських загальноосвітніх шкіл по формуванню у випускників готовності до трудової діяльності в сучасних економічних умовах можна оцінювати по співвідношенню відносної кількості учнів, які оволоділи в стінах школи певною сумою знань, умінь та якостей, що є основою ряду професій сфери сучасного сільськогосподарського виробництва і відносної кількості тих, хто має бажання по-новому працювати у даній сфері. Не будувати свою трудову діяльність виключно на настановах зверху, а проявляти виробничу чи комерційну ініціативу, не сповідувати принцип "моя хата скраю", а брати на себе відповідальність за результати підприємницької діяльності, не задовольнятися тим, що припадає з загального котла, а чесним шляхом прагнути заробити якомога більше тощо.

Серед обстежених нами старшокласників сільської школи професію механізатора здобувають 45% учнів, а відносна кількість тих, хто бажає по завершенні навчання в школі працювати механізатором, становить лише 18%. Для професії водія різниця в наведених показниках менша: 15% сільських старшокласників опановують секретами цієї професії, відносна кількість тих, хто хотів би працювати водієм, рівна 12,1%. Найбільша різниця між намірами сільських старшокласників і тими реальними можливостями професійного навчання, які створені для них, спостерігається для професій тваринника: 30% опитаних учнів навчаються цій професії, і лише 9,5% з них

виявляють бажання розпочати своє трудове життя на тваринницькій фермі. Наведені дані отримані за результатами анкетного опитування. Навіть у кількісному відношенні вони не відповідають потребам аграрного сектора ринкової економіки, оскільки в умовах розукрупнення господарств та зростання механізації виробничих процесів попит на механізаторів та водіїв в декілька разів перевищить пропозицію з боку сільських старшокласників. Катастрофічно відстає за престижністю професія тваринника.

У ході констатуючого експерименту було встановлено, що сільська загальноосвітня школа є далеко не єдиним фактором впливу на вибір старшокласниками профілю поглибленої трудової підготовки. Так, 21% учнів від загальної кількості опитаних вказали, що у виборі профілю професійної підготовки вони керувались порадами батьків; для 36,2% учнів на виборі професії позначилася продуктивна праця; учителі-предметники та класні керівники допомогли професійно визначитись 14,1% сільських старшокласників; майже кожен десятий учень із опитаних у виборі профілю професійної підготовки керувався порадами наставників; зустрічі з передовиками сільськогосподарського виробництва допомогли визначитись 9% учнів; 4% учнів за основу у виборі професії взяли відомості, почерпнуті із засобів масової інформації; виробничі екскурсії допомогли визначитись 3,5% сільських старшокласників; інші фактори впливу на вибір профілю виробничого навчання назвали 1,2% учнів.

Вивчення мотивів, якими керуються учні при виборі профілю професійного навчання, показало, що, наприклад, професію механізатора 25,2% учнів від загальної кількості опитаних обрали внаслідок наявного інтересу до сільськогосподарської праці; 22% сільських старшокласників вважають професію механізатора суспільно значимою; 18,1% учнів віддають перевагу матеріальним стимулам праці механізатора; 17,4% учнів вважають, що професія механізатора конче необхідна в сільськогосподарському виробництві; 7,8%

сільських старшокласників обрали професію механізатора на основі наявного досвіду роботи; сімейним традиціям віддали перевагу 6,9% учнів; на інші мотиви вказали 6,5% випускників сільської школи.

Діагностика знань сільських старшокласників з основ сільськогосподарського виробництва показала, що переважна більшість учнів володіє епізодичними неглибокими знаннями виробничих процесів в сільському господарстві, має невиразні уявлення про правові та психологічні аспекти підприємницької діяльності.

Результати констатуючого зрізу рівня розвитку творчих здібностей у сільських старшокласників привели до висновку, що діяльність гуртків технічної творчості та сільськогосподарського дослідництва не достатньо узгоджується з роботою по розвитку в учнів творчого потенціалу та виховання у них творчого ставлення до праці.

Дослідженням виявлено, що в практиці роботи сільських загальноосвітніх шкіл по формуванню у випускників готовності до трудової діяльності недостатніми є дійові зв'язки між навчальною та виробничою діяльністю учнів. Праця учнів у виробничих бригадах, в основному, носить репродуктивний характер. Особливості праці сільськогосподарського працівника мало висвітлюються педагогами, занепадає цілеспрямований вплив виховного процесу в урочній та позаурочній діяльності на формування морально-вольових якостей учнів, не систематично простежується застосування прикладів з реального, оточуючого їх життя. Як наслідок, 57% з опитаних знають двох місцевих передовиків сільськогосподарського виробництва, трьох-чотирьох знають 38% з опитаних, більше семи передовиків знає лише 3% з опитаних сільських старшокласників. Ці факти вказують на недостатні зв'язки загальноосвітніх шкіл і місцевих господарств, що завдає шкоди підготовці учнівської молоді до праці та закріпленню кадрів у сільській місцевості.

Аналіз практики формування у сільських старшокласників готовності

до трудової діяльності в нових економічних умовах показав також, що в багатьох школах, де проводиться така робота, виникає диспропорція між окремими структурними компонентами процесу формування готовності. Так, захопившись теоретичною підготовкою учнів з основ ринкової економіки, менеджменту і фінансової справи, педагогічні колективи таких шкіл недооцінюють інші компоненти структури процесу формування готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових відносин.

Останнє спонукало до конкретизації завдань трудового виховання сільських школярів в умовах ринкової економіки. Першочерговим стало виховання поваги до праці дорослих і позитивне ставлення до трудової діяльності та її вимог; формування в учнів уміння працювати індивідуально та в колективі; оволодіння учнями економічними знаннями та основами сучасного сільськогосподарського виробництва, культурою та безпекою праці, формування в них комплексу загальнотрудових, політехнічних та спеціальних умінь; підготовка учнів до оволодіння певними професіями та виховання виробничої дисципліни, розвиток творчих здібностей.

У процесі модернізації структури і змісту готовності сільської учнівської молоді до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин ці моменти враховувались. На цій основі розроблялись методичні рекомендації для учителів-експериментаторів, які передбачали шляхи трансформації специфіки колективних форм господарювання в індивідуально-групову.

Структурно готовність сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин включає когнітивний, мотиваційний, практично-дійовий, креативний, профорієнтаційний і виховний компоненти.

Когнітивний компонент готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин за змістом характеризується наявністю в учнів знань основ сучасного виробництва, його

способів та виробничих відносин, економічних систем господарювання та раціонального розміщення й використання продуктивних сил, природних і трудових ресурсів, територіального і міжнародного розподілу праці, спеціалізації та інтеграції виробничих процесів, елементів менеджменту та маркетингу тощо.

Мотиваційним компонентом готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки передбачається наявність у них позитивного ставлення до сільськогосподарської праці у різних формах її організації, потреби в підприємницькій та комерційній ініціативі в процесі праці.

Практично-дійовий компонент охоплює практичні уміння учнів (загальношкільні, політехнічні та спеціальні) та знання елементів ринкової економіки, фінансів, банківської справи, правових основ організації власної підприємницької чи комерційної діяльності тощо, а також уміння використовувати ці знання на практиці з дотриманням вимог і правил конкретного виробництва.

Креативний компонент готовності передбачає сформованість в учнів раціоналізаторського, творчого ставлення до праці, потреби брати участь в технічній творчості, сільськогосподарському дослідництві, наявність у них певного рівня розвитку творчого потенціалу, та здатність його застосувати в процесі конкурентного змагання вільних товаровиробників.

Професійно-орієнтаційний компонент вказує на здатність старшокласників здійснити вільний, самостійний і обґрунтований вибір професії, наявність стійких професійних намірів, прагнення опанувати певний досвід роботи з обраної професії.

Компонент вихованості включає в себе психологічні установки, ціннісні орієнтації і якості особистості, які визначають моральну позицію у виборі професії і в процесі виробничих відносин, прагнення до досконалості

в трудовій діяльності, усвідомлення того факту, що досягнуте чесним шляхом матеріальне благополуччя підприємця – це могутність його держави.

Готовність сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин визначалась за допомогою трирівневої шкали (високий, середній і низький рівні). При цьому для кожної з компонент структури готовності було розроблено критерії рівня їх сформованості. У стислому вигляді якісні критерії рівнів сформованості у сільських старшокласників кожної з компонент готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки представляються таким чином:

Когнітивний:

- 1) низький - фрагментарні знання про матеріальне виробництво;
- 2) середній - знання про суспільне та індивідуальне виробництво відповідають програмним вимогам;
- 3) високий - різносторонні і глибокі знання про матеріальне виробництво, різні види організації сільськогосподарської праці.

Мотиваційний:

- 1) низький - ставлення до трудової діяльності як до вимушеної необхідності;
- 2) середній - нейтральне ставлення до суспільно корисної, продуктивної праці;
- 3) високий - позитивне ставлення до підприємницької ініціативи в процесі суспільно корисної, продуктивної праці.

Практично-дійовий:

- 1) низький - володіння окремими трудовими вміннями;
- 2) середній - володіння основними загальнотрудовими та політехнічними вміннями;
- 3) високий - володіння широким спектром загальнотрудових, політехнічних і спеціальних умінь, зорієнтованих на започаткування власного діла.

Креативний:

- 1) низький - виконання трудових завдань за шаблоном;
- 2) середній - використання нестандартних способів розв'язання окремих виробничо-економічних завдань;
- 3) високий - творчий підприємницький підхід до розв'язання трудових завдань.

Профорієнтаційний:

- 1) низький - невизначеність професійних інтересів;
- 2) середній - неготовність до самостійного вибору професії;
- 3) високий - чітка орієнтація на виробничу чи посередницьку діяльність в сільському господарстві.

Компонент вихованості:

- 1) низький - відсутність поваги до людей праці;
- 2) середній - усвідомлення важливості сільськогосподарської праці;
- 3) високий - наявність нових соціально-економічних і духовних мотивів підвищення результативності праці у сучасному сільському господарстві.

Щоб оцінити загальну готовність сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових відносин, набрані учнем бали по кожній з компонент (1, 2, 3, 4, 5, 6) додавали і для якісної інтерпретації отриманої суми користувались таблицею:

Якісна оцінка рівня готовності до праці	Кількісна оцінка рівня готовності до праці
низький (I)	6 - 8
середній (II)	10 - 14
високий (III)	16 - 18

Таблиця 1. Якісна інтерпретація кількісних показників рівня готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки.

Якщо сумарний набраний учнем бал становив 9 або 15, то, щоб приписати певний рівень готовності до праці, йому пропонувались додаткові завдання, або над ним проводились додаткові спостереження. Оперуючи індивідуальними загальними показниками готовності сільських старшокласників до трудової діяльності, її обчислювали для групи учнів, класу, школи в цілому як середнє арифметичне для даної вибірки.

Результати виконаної теоретико-експериментальної роботи є підставою для висновків про те, що ефективними шляхами формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки є:

1. Орієнтація сільських школярів на працю в сучасному сільськогосподарському виробництві.
2. Активізація виховного впливу навчальної і позанавчальної діяльності, спрямованої на формування в учнів морально-вольових якостей сучасного працівника.
3. Залучення учнів до суспільно корисної, продуктивної праці за змістом і характером близької до фермерської діяльності.
4. Реалізація творчих можливостей особистості в процесі трудової діяльності.
5. Інтеграція техніко-економічних, екологічних, правових і психологічних знань та умінь підприємницької діяльності в змісті загальної освіти сільської учнівської молоді.

У дисертації, окрім дослідної перевірки, приводиться теоретичне обґрунтування виявлених шляхів формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин. Зокрема, доведено, що в результаті сукупної дії вони ефективно впливають на формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкових економічних відносин і забезпечують оволодіння

усіма елементами її змісту тільки в комплексній методичній системі на основі визначених у дослідженні педагогічних шляхів підготовки учнівської молоді до праці в сільському господарстві. Так, в результаті реалізації системи профорієнтаційної роботи в учнів формується позитивне ставлення до різних видів діяльності, виробляється установка особистості на виявлення своїх професійних інтересів, прагнення пізнати себе з метою самовизначення, бажання оволодіти основами майбутньої професії тощо.

Результати експерименту показали, що внаслідок активізації виховного впливу навчальної і позанавчальної діяльності на формування в учнів морально-вольових якостей сучасного працівника ними усвідомлюється значення праці в житті людей. В учнів виховується сумлінне і творче ставлення до трудового обов'язку, виробляється прагнення домогтися найвищої продуктивності і якості праці тощо.

Залучення учнів до суспільно корисної, продуктивної праці забезпечує формування у них загальнотрудових і політехнічних умінь, суттєво впливає на якість їхніх знань економічного характеру. У процесі суспільно корисної, продуктивної праці учні вчаться використовувати отримані знання на практиці, переносити вироблені уміння в нові виробничі ситуації тощо. Зрештою, вони знайомляться з вимогами виробничої санітарії та правилами безпеки праці, виробляють в собі естетичне ставлення до процесу і результатів праці.

Аналіз експериментальних даних підтверджує теоретичне припущення, що без залучення учнів до систематичної творчої діяльності у них неможливо виховати творчий підхід до розв'язання виробничих і економічних задач, самостійність у роботі. Результати експерименту свідчать також про те, що в процесі творчої трудової діяльності в учнів виробляється стійкий інтерес до технічної творчості і сільськогосподарського дослідництва, економічного аналізу виробничої діяльності тощо. Поряд з цим, сільські старшокласники, які залучаються до систематичної творчої діяльності,

продемонстрували здатність швидше і ефективніше адаптуватись в умовах впровадження ринкових відносин, що сьогодні має неабияке соціальне та економічне значення.

Порівняння рівнів сформованості готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки в учнів експериментальних класів дозволяє зробити висновок, що розрізнені знання техніко-економічного, екологічного і технологічного характеру, які вони отримують в процесі вивчення загальноосвітніх предметів, не забезпечують їм достатньої підготовки до трудової діяльності в нових економічних умовах. Таким чином, очевидна необхідність інтеграції знань техніко-економічного і екологічного, правового і психологічного аспектів підприємницької діяльності сільських старшокласників. Розроблений і запроваджений в експериментальних класах курс "Основи підприємницької діяльності в сільськогосподарському виробництві" значно підвищив якість учнівських знань, умінь та рівень їхньої готовності до праці. Середній рівень сформованості готовності до трудової діяльності в умовах ринкових відносин учнів експериментальних класів, які факультативно вивчали цей курс в 2,2 рази вищий, ніж тих, для яких даний курс не читався, а з окремими елементами його змісту вони знайомилися в процесі вивчення загальноосвітніх предметів.

Експериментальна перевірка шляхів формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкових відносин показала, що ефективність роботи загальноосвітньої школи в цьому напрямі значною мірою залежить від того, як вони реалізуються на практиці. Зокрема, встановлено, що ефективність формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки помітно зростає, якщо вони

- залучаються до ділових ігор підприємницького характеру;
- факультативно вивчають курс "Основи підприємницької діяльності в

сільськогосподарському виробництві”;

- теоретично і практично ознайомлюються з масовими сільськогосподарськими професіями;

- систематично піддаються психо-діагностиці та профконсультативній роботі;

- приймають участь у виборі економічно і педагогічно доцільної структури шкільного виробництва, форм стимулювання власної праці, методів обліку та контролю її результатів;

- тренують творчий потенціал;

- залучаються до розв'язання конкретних техніко-економічних проблем місцевого господарства.

Поряд з цим, було встановлено, що ефективність формування у сільських старшокласників готовності до праці в умовах ринкових відносин, помітно зростає, якщо педагогічні колективи, громадськість та сім'я

- органічно поєднують у виховній роботі літературні та реальні ідеали людини-трудівника;

- постійно дбають про удосконалення організації навчально-виробничої діяльності учнів.

Результати дослідної перевірки ефективності розроблених педагогічних шляхів формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки представлені в таблиці 2.

КЛАСИ	РІВНІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРАЦІ		
	низький	середній	високий
експериментальні	11	53	36
контрольні	68	20	12

Таблиця 2. Відносна кількість (в %) учнів експериментальних і контрольних класів з низьким, середнім і високим рівнями готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки від їх загальної кількості.

Вивчення ефективності впливу запропонованих шляхів на кожну із компонент готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки показало, що всі вони в навчально-виховному процесі взаємодіють, а в сукупності їх розвиток наближається до пропорційності (див. таблицю 3).

Компоненти готовності до праці	Рівні готовності до праці		
	низький	середній	високий
Когнітивний	9	59	32
Мотиваційний	15	48	37
Практично-дійовий	8	60	32
Креативний	14	48	38
Профорієнтаційний	9	55	36
Компонент вихованості	11	48	41

Таблиця 3. Відносна кількість (в %) учнів від загальної їх кількості в експериментальних класах з низьким, середнім і високим рівнями компонентної готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки.

Наведені в дисертації дані (середній рівень готовності сільських старшокласників експериментальних класів до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки становить 2,25 бали за трибальною шкалою, а в контрольних - 1,44), підтверджують робочу гіпотезу дослідження і свідчать про ефективність всієї проведеної нами роботи по формуванню у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах впровадження ринкової економіки.

Теоретичний аналіз отриманих даних і результати адаптації сільських

випускників на виробництві (наявність сільських випускників, що закінчили школу не раніше, ніж три роки тому, які працюють в сільському господарстві по Дрогобицькому району в цілому становить 16%, в той час як серед випускників експериментальних шкіл цей показник дорівнює 29%; про ефективність їхньої праці в умовах переходу до ринкових відносин свідчить той факт, що більша частина з них зайнята в нових організаційних формах сільськогосподарського виробництва, а ті, що працюють в колективних селянських господарствах, як правило, працюють високопродуктивно, якісно, дотримуються екологічних вимог тощо) дозволяють сформулювати концептуальне положення дослідження, згідно з яким готовність до праці в умовах ринкової економіки є інтегральною, яка поєднує показники і критерії морального, інтелектуального та практичного характеру.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Готовність сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкової економіки структурно охоплює когнітивну, мотиваційну, практично-дійову, креативну, профорієнтаційну і виховну компоненти.
2. Формування готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в умовах ринкових відносин здійснюється більш ефективно за умов їх орієнтації на працю в сільському господарському виробництві; активізації виховання в процесі навчальної і пізнавальної діяльності; формування в учнів морально-вольових якостей сучасного працівника та залучення до суспільно-корисної, продуктивної праці; реалізації творчих можливостей особистості в процесі трудової діяльності; інтеграції техніко-економічних та екологічних знань, вивчення правових та психологічних аспектів підприємницької діяльності в змісті загальної освіти сільської учнівської молоді.

3. Виявлені шляхи формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах ринкової економіки успішно реалізуються, якщо для них організуються ділові ігри підприємницького характеру, фа-

культативно читається курс "Основи підприємницької діяльності в сільськогосподарському виробництві", якщо учні знайомляться в теорії і на практиці з провідними сільськогосподарськими професіями, залучаються до розв'язання конкретних техніко-економічних проблем місцевого господарства, розвивають творчий потенціал за допомогою психолого-педагогічного тренінгу тощо.

4. Найпомітніше позначаються на змісті готовності сільських старшокласників до праці в нових економічних умовах такі атрибути ринкової економіки як свобода суб'єктів підприємницької діяльності, відповідальність товаровиробників за результати власної ініціативи, конкуренція серед підприємців та зацікавленість суспільства в примноженні багатства усіх суб'єктів підприємницької діяльності.

5. Готовність до трудової діяльності в умовах ринкової економіки, базуючись на готовності випускників шкіл до праці взагалі, характеризується цілим набором специфічних змістовних компонент, найвиразнішими серед яких є: знання елементів нового підходу до організації праці та збуту продукції, потреба в підприємницькій чи комерційній ініціативі, знання правових та психологічних, економічних та екологічних аспектів сучасного виробництва, здатність реалізувати наявний творчий потенціал у конкурентному змаганні, нові погляди на матеріальні та моральні стимули людської праці тощо.

6. Існуюча практика формування у сільських старшокласників готовності до трудової діяльності з врахуванням розроблених нами рекомендацій може бути адаптованою до нових педагогічних та соціально-економічних вимог, до запитів сучасного школяра.

Проведене дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми. Вимагають подальшої розробки питання удосконалення складу та структури змісту трудового та професійного навчання сільських старшокласників, виходячи з регіональних особливостей сільськогосподарського виробництва,

фермерської діяльності та кон'юнктури ринку праці, що повинно знайти відображення у варіативних програмах для учнів.

Основний зміст дисертації викладено в публікаціях автора:

1. Економічна освіта учнів на уроках фізики та трудового навчання. Методичні рекомендації. Дрогобицький пед. інститут. - Львів, 1990. - 33 с.

2. Технічна творчість (Програма і методичні рекомендації для учнів 8 класів загальноосвітньої школи і студентів факультету загальнотехнічних дисциплін пед. інститутів). НДІ педагогіки УРСР. - Львів, 1990. - 36 с.

3. Підготовка студентів до організації продуктивної праці. / 'Тези доповідей міжвузівської наради-семінару МО України. - Кривий Ріг, 1992. - 46 с.

4. Основи фермерського господарства. Тваринництво і основи підприємництва. Рослинництво і основи підприємництва. / Інформ. збірник МО України, № 17-18. - Київ, : Освіта, 1992. - 0,5 др. арк.

5. Підготовка сільських школярів до трудової діяльності в нових ринкових відносинах. / Проблеми трудового навчання і профорієнтації учнівської молоді. Ч. I. Тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції/. - Рівне, 1993. С. 3.

6. Формування економічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. / Тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції/. - Рівне, 1993. - С. 56.

Підписано до друку 20.09.1994 р. Об. 1, 2. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100, Сам. 233. Безплатно.

ЛОД УЛНУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова 9.

459566

AB 30.903

AB 30.903

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]